

ОДИТ НА ФИНАНСОВИ ОТЧЕТИ. УСТАНОВЯВАНЕ НА ИЗМАМИ ВЪВ ФИНАНСОВИТЕ ОТЧЕТИ¹

Пламен Божинев
Старши мениджър, Одит
Делойт България

Пламен Божинев е Старши одит мениджър в Делойт България. Той се присъединява към екипа на Делойт през 1996 г. Оттогава е натрупал значителен опит в счетоводството, одита, оценката на компании, финансовия анализ, договорните процедури и диагностичните прегледи.

Участвал е в множество одит ангажименти за български банки, застрахователни компании, търговски, телекомуникационни и производствени компании, диагностични прегледи и приватизационни проекти за български и международни клиенти. Извършвал е одити на финансови отчети, изготвени както по националното счетоводно законодателство, приложимо в България, така и по IFRS и US GAAP.

През изминалите години се забелязва засилващо се внимание от страна на бизнеса и обществото като цяло по отношение на измамите, свързани с изготвянето и представянето на финансовите отчети за общи цели – това са отчети, които са публични и са предназначени за широка аудитория от заинтересовани потребители. Приложимата в Република България рамка за финансово отчитане, а именно Международните стандарти за финансово отчитане (МСФО), се прилага при изготвянето на финансови отчети с общо предназначение. До голяма степен интересът към достоверното представяне във финансовите отчети е породен от усложнените икономически отношения и иновативното развитие в областта на финансовите инструменти. Практиката показва, че инвеститорите на регулирани пазари търпят съществени загуби, породени от измами, свързани с недостоверно представяне в публичните финансови отчети. Това доведе до засилени регулативни мерки през последното десетилетие и респективно повишаване на очакванията от и изискванията към външните одитори на организациите по отношение преценка на рисковете от грешки във финансовите отчети, породени от измами. Все пак следва да се отбележи, че първостепенната отговорност по отношение превенцията и установяването на измами е на ръководството на съответната организация.

---

¹ Статията е публикувана за първи път в сп. Вътрешен одитор, бр. 5/2014

Какво представлява одитът на финансов отчет?

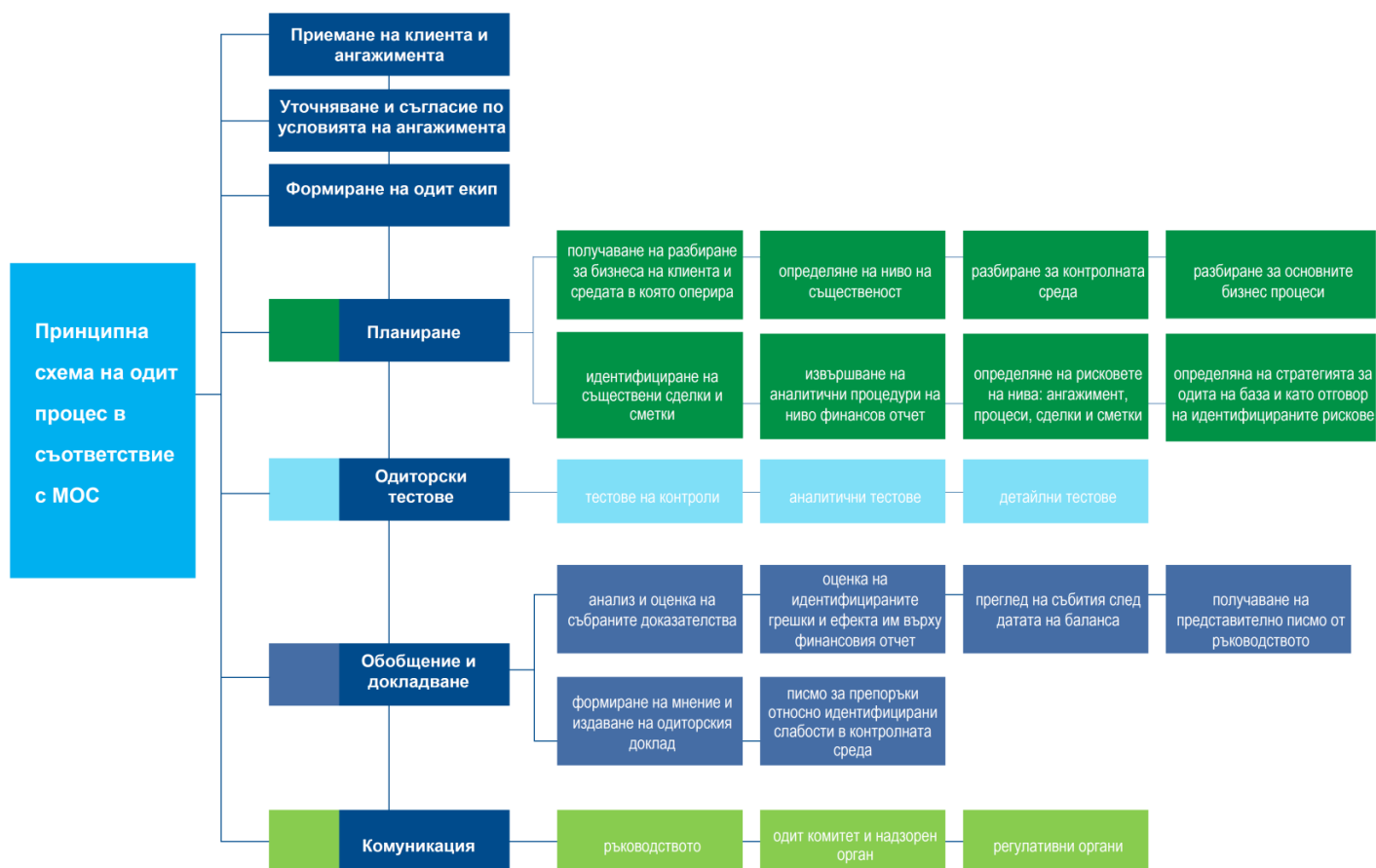
Съгласно приложимата законова рамка в Република България независимият финансов одит е съвкупност от необходими и взаимосвързани процедури, определени от Международните одиторски стандарти (МОС), въз основа на които се изразява независимо мнение относно достоверността във всички аспекти на същественост на финансовите отчети, изготвени в съответствие с българското счетоводно законодателство. Съответно независимият финансов одит се извършва от регистрирани одитори, членове на Института на дипломираните експерт-счетоводители.

От своя страна МОС, като приложима рамка от международно приети стандарти за одитиране и приложими в Република България, дефинират одита като ангажимент за сигурност, при изпълнението на който одиторът формира заключение с цел повишаване на степента на доверие на потребителите на финансова информация относно резултата от оценката на обекта на проверката спрямо определени критерии. Степента на сигурност при изпълнение на одит съгласно МОС се дефинира като разумна степен на сигурност – целта е редуциране на одит риска до приемливо ниско ниво според обстоятелствата. Важно е да се отбележи, че разумната степен на сигурност е висока, но не и абсолютна степен на сигурност, която се постига чрез получаване на достатъчно и уместни доказателства. Всеки одит е обект на присъщи ограничения и предпоставки, които не позволяват одитора да изрази абсолютна степен на сигурност. Обект на финансов одит са финансовите отчети на дадена организация, изготвени в съответствие с приложима рамка от стандарти за финансово отчитане. В одит процеса те се явяват критериите, спрямо които одиторът преценява достоверността на отчета.

Целта на всеки финансов одит, извършен в съответствие с МОС и националното законодателство, е изразяване на независимо одиторско мнение относно достоверното представяне във всички съществени аспекти във финансовите отчети на дадена организация по отношение на финансовото ѝ състояние към дата на баланса, както и финансовите резултати от дейността и промените в паричните ѝ потоци и собствения капитал за съответния период. За да е налице достоверно представяне, финансовите отчети следва да не съдържат съществени погрешни представяния, свързани както с грешки, така и с измами.

Практически аспекти относно одит на финансов отчет

Всеки одит е един структуриран процес, включващ различни дейности от момента на установяване на параметрите на ангажимента за одит до издаване на одиторски доклад и архивиране на одит документацията. Диаграмата по-долу представя принципната схема на одит процес, изпълнен в съответствие с МОС:

Съпътстващи дейности през целия процес на одита са управлението на одит ангажимента, оценка на рисковете, документиране на свършената работа, преглед на събраните доказателства и осигуряване на качеството на работа.

Една от най-важните характеристики на одита и изразеното мнение е неговата обективност, независимост и безпристрастност. За да бъде осигурена тази обективност, изборът на одитор следва да бъде извършен с решение на собствениците и с одобрение на одитния комитет на предприятието, а не от ръководството, което е пряко отговорно за изготвянето и достоверното представяне във финансовия отчет. Съответно за всеки одит следва да има сключен договор между организацията, чиито финансови отчети са обект на одит, и одитора като физическо лице или специализираното одиторско предприятие.

Изискванията за независимост са приложими както за одиторското предприятие, така и за индивидуалните участници в одит екипа. Формирането на независим от одитираната организация одит екип е от решаващо значение за постигане на целите на одита. В допълнение към това фундаментално изискване водещият одитор трябва да осигури необходимите познания и опит за екипа като цяло, нужни за осъществяване на одита според необходимостта и спецификите на всеки конкретен одит ангажимент. Предвид сложността на бизнес процесите в съвременната среда много често одит екипа включва експерти с познания в сферата на информационните технологии, бизнес оценяването, оценители на

недвижими имоти, данъчни експерти, актюери и други. Разбира се, подобна експертиза може да бъде осигурена и чрез използване на външни експерти при съблюдаване на изискванията на професионалните стандарти, като водещият одитор запазва пълната отговорност за формираното и изразено мнение.

Ключов елемент от одит процеса е оценката на рисковете. Рисковете се оценяват на различни нива – ниво финансов отчет, класове транзакции, сметки и оповестявания, като преценката се актуализира в хода на одита на база на натрупване на познание за спецификите на бизнеса на клиента и контролната среда, както и според събраните доказателства. Оценката на риска определя одит стратегията, която се базира на различна комбинация от тестове на контроли, аналитични процедури и детайлни проверки, определена по начин, осигуряващ свеждане на одитния риск до възможно най-ниско ниво.

Основна предпоставка и източник на информация за осигуряването на разумна сигурност е разбирането за вътрешния контрол и по-конкретно контролите, които са уместни от гледна точка на постигане на одитните цели. Тестовите на идентифицираните уместни контроли също така водят и до повишаване на ефективността на одит ангажимента.

Съвременната одиторска практика приема за неподходящо извършването на одит само или преимуществено на база на детайлни тестове, изразяващи се в преглед на документи, съпътстващи счетоводните записвания. Разбира се, ролята на детайлните тестове в одита е незаменима и съществена, но в комбинация с аналитични процедури и тестове, задълбочено разбиране на бизнес процесите и вътрешния контрол в организацията, във всичките му аспекти – контролна среда, процес на идентифициране на рисковете, информационна система, контролни дейности, комуникация и наблюдение.

При използването на аналитични тестове, които сами по себе си са високо ефективни и дават възможност на одитора да получи един по-широк поглед и разбиране за конкретния обект на проверка, следва да се има предвид необходимостта от оценка на надеждността на използваните входящи данни, които могат да бъдат както финансови, така и нефинансови, с източник от организацията или извън нея. В определени случаи одиторът може да прецени за необходимо самите входящи данни да бъдат тествани преди използването им за целите на аналитичните изчисления. Тази професионална преценка се базира основно на характера на данните и техния източник. Проверката на входящите данни е важен елемент от процедурите, които одиторът извършва за адресиране на риска от грешки поради измама.

ИЗМАМИ – ОТГОВОРНОСТ НА ОДИТОРА

Разкриване на измами във финансови отчети

Измамите са неизменен спътник на съвременния бизнес, като намират проявление в най-различни и иновативни форми. Загубите за глобалната икономика в резултат на измами се измерват в трилиони долари годишно според доклад относно злоупотреба с ресурси, публикуван от Асоциацията на

сертифицираните проверители на измами през 2014 г.² През 2014 г. сертифицираните проверители на измами са докладвали 1,483 случая на измами в повече от 100 държави, които са били обект на разследване. Въпросните измами включват само случаи на длъжностни измами, включително злоупотреба с активи, корупция и невярно представяне във финансовите отчети. Съгласно обобщението към доклада загубите на организациите в резултат на измама са оценени на 5% от приходите им, като идентифицираните измами са свързани със злоупотреба с активи (85% от случаите/средна загуба \$130 хил.), корупция (37% от случаите/средна загуба \$200 хил.) и измами, свързани с финансовото отчитане (9% от случаите/средна загуба от \$1 милион).

Одиторът следва да бъде загрижен за измами, които засягат финансовите отчети, обект на одит. Главно това са две форми на проявление на измамите – невярно представяне във финансовите отчети и злоупотреби с ресурси на организацията.

От гледна точка на финансовите отчети невярното представяне може да е резултат от грешка или измама. Разликата между грешка и измама е в намерението на лицето, чиито действия са довели до невярното представяне. Въпреки многообразните подходи и проявление на неверните представяния във финансовите отчети предизвикателството за одитора е свързано преди всичко с наличието на намерение от страна на извършителя. От тази гледна точка може да се каже, че няма сложни схеми за извършване на измами – това, което прави сложно откриването им, е тяхното съзнателно и целенасочено прикриване от извършителя. Това най-често се реализира чрез фалшифициране на документи, неотчитане на извършени сделки, погрешно излагане на факти и обстоятелства от страна на ръководството, манипулативно определяне на счетоводни предположения и преценки и изготвяне на финансови отчети, които не представят достоверно финансовото състояние и резултатите от дейността на засегнатото предприятие.

Съгласно изискванията на текущите МОС отговорностите на одитора по отношение на измами, засягащи финансовите отчети, се свеждат до:

- Идентифициране и оценка на риска от съществени грешки във финансовите отчети в резултат на измами;
- Получаване на достатъчно и уместни одиторски доказателства относно идентифицираните рискове чрез прилагане на подходящи процедури;
- Подходящо адресиране на измами или предполагаеми измами, идентифицирани в хода на одита.

Наличието на добра контролна среда в дадена организация се отчита като положителен фактор при оценката на риска от измами. Въпреки че тя действа в посока намаляване на риска, наличието на добра контролна среда не може да се приеме за надеждна бариера, елиминираща напълно рисковете от измами. От друга страна, слабостите в контролната среда са предпоставка за възникване на измами, тъй като предоставят възможност пред извършителите.

---

² Report to the Nations, 2014, ACFE

За възникването на измами обаче, освен наличието на намерение и на възможност за извършване на действия в посока измама, са необходими и други фактори и обстоятелства като интерес от измамата (мотив), възможност за прикриване на измамата и рационализиране. Наличието на възможност, което е пряко свързано с контролната среда, е ключов фактор за възникване на измама, тъй като именно той привежда намерението, породено от мотив към действие. Практиката показва, че организациите, в които се извършва управление на риск от измами и са разработени и въведени контроли, насочени против измами, търпят загуби от измами в по-малък размер, а периодът на тяхното разкриване е по-кратък.

Допълнително обстоятелство, което създава съществени пречки при установяване на измами пред одитора, е възможността за въвличане на други лица от страна на извършителя с цел координирани и съгласувани действия за прикриване на измамата. Способността на одитора да установи случаи на измама е в голяма степен зависима от опита и уменията на извършителя, позицията му в организацията, честотата и материалността на резултатите от измамата.

От практическа гледна точка необходимото ниво на сигурност се придобива от одитора чрез комбинация от процедури, които могат да бъдат обобщени, както следва:

- Формиране на одит екип с необходимия опит и експертност;
- Поддържане на високо ниво на професионален скептицизъм;
- Задълбочено познаване на бизнеса на организацията;
- Задълбочен анализ на рисковете от грешки в резултат на измами;
- Анализ на контролната среда по отношение превенция и установяване на измами;
- Анализ на прилаганите счетоводни политики и процедури;
- Аналитични процедури, включително анализ на бази данни (data analytics);
- Добро разбиране за целите и планираните резултати, които ръководството преследва, включително елементите и механизмите за компенсиране и възнаграждение на ръководството;
- Съпоставки с пазарни данни, специално внимание на сделки между свързани лица;
- Идентифициране на съществени и необичайни сделки, фокус към сделките и счетоводните записвания към края на финансовия период;
- Внимателен и задълбочен анализ и проверка на счетоводни предположения и преценки на ръководството, както и други според обстоятелствата;
- Изненадващи проверки; физическо преброяване (парични наличности, материални активи); директни потвърждения от трети независими лица.

Рисковите фактори, които одиторът следва да оцени на ниво организация, много често са свързани с:

- организацията е публично дружество;
- организацията се управлява от собственика;
- липсват процедури, правила и политики;
- чести промени в ключов управленски персонал;
- влошено финансово състояние;
- висока пазарна конкуренция;
- влошени макроикономически показатели;
- реализиране на сложни трансакции и сделки или такива с неясна икономическа същност; сделки със свързани лица; нереалистични бизнес цели и бюджети и други.

В повечето от случаите на вътрешни за организацията измами извършителите са счетоводители, материално отговорни лица (касиери, контрол на складове), лица, заети в доставки и снабдяване, или ръководен персонал – финансов директор, изпълнителни директори. Схемите, които най-често се реализират от лицата извън ръководството, са злоупотреба с активи на организацията, включително и отклоняването на активи за лична облага преди да са постъпили в организацията, кражба на парични средства и материални запаси, използване на активи за лични нужди, отчитане на завишени или неизвършени разходи, получаване на нерегламентирани плащания от контрагенти на организацията и др.

От гледна точка на одитора най-голямо предизвикателство обаче представляват измамите, които са извършени от ръководен персонал, тъй като това са лицата в една организация, които лесно могат да заобикалят бариерите, наложени от контролната среда. Сред мотивите, които най-често са свързани с измами от страна на ръководството, са – лична печалба чрез получаване на бонус или от повишаване на цената на акциите на организацията, както и за привидно постигане на поставените бизнес цели, осигуряване на съответствие с изисквания по договори за кредит, прикриване на ефектите от неизгодни сделки или несъществуващи активи, реализиране на сделки при конфликт на интереси спрямо организацията и др. Това са измамите, които се асоциират с най-голям размер на претърпени загуби и са съпроводени с изготвяне на неверни финансови отчети.

Изготвянето на неверни финансови отчети най-често намира проявление в:

- счетоводните предположения;
- отчитане на трансакциите в неправилен период;
- признаване на приходи;
- отчитане на бизнес комбинации;
- сделки със свързани лица и тяхното оповестяване;
- капитализиране на разходи;

- неотчитане на сделки и транзакции;
- отчитане на несъществуващи активи.

С цел адресиране на рисковете одиторът е отговорен да поддържа високо ниво на професионален скептицизъм в хода на одита, отчитайки факта, че ръководството на организацията е в позиция да преодолява вътрешните контроли и съответно одиторските процедури, които може да са ефективни по отношение на установяване на грешки, но не достатъчно надеждни за установяване на случаи на измама. От гледна точка на казаното за одитора е важно да получи достатъчно добро разбиране относно приоритетите на ръководството, основните бизнес цели и очакваните резултати. Невъзможността за постигане на целите често е предпоставка за преднамерени грешки в представянето на финансовите отчети. Одиторът следва да проявява критичност относно надеждността на източниците на информация и потвърждаване на получените обяснения от ръководството. Конкретните процедури, които е препоръчително за одитора да извърши, включват: тестове на счетоводни начисления на база на риск анализи (например такива, извършени в края на отчетния период), процедури върху счетоводни предположения и преценки, разбиране за бизнес логиката на съществени транзакции, особено такива, които са извън обичайните сделки или условия.

Едни от много често срещаните случаи в практиката са измамите, свързани с отчитане на приходите на организацията. Тези измами се реализират чрез отчитане на фиктивни приходи или нереализирани приходи или отчитане на приходите в погрешен период. Например преди услугите да са извършени или преди изпълнението да е прието от клиента (включително и в случаи, когато са налице претенции и се водят спорове), или фактуриране към несъществуващи клиенти, или фактуриране без експедиция, продажби, които са реализирани с намерението да бъдат сторнирани в следващ период, признаване на приход, без да са изпълнени всички изисквания на счетоводния стандарт, невземане предвид на предоставени отстъпки или допълнителни уговорки, неправилно отчитане в случаите на отложено плащане или непарични плащания, неправилна оценка на етап на завършеност, неправилно разпределяне на приходите по продажби с обвързани елементи и други. За адресиране на тези рискове одиторът прилага комбинация от тестове на контроли и тестове по същество, като например: потвърждаване, че фактурите се осчетоводяват на база на валидни документи за доставка, одобрени ценовите условия, налични доказателства за приемане от страна на клиента, директно потвърждение на сделките и салдата с клиента, преглед на сделките след датата на баланса (дебитни и кредитни известия, парични постъпления), аналитични процедури (например изменения по периоди, продукти, клиенти, анализ на съотношения и други) и други.

В много случаи възможностите на одитора се свеждат до идентифициране на рискови области, които може да са обект на манипулиране, но в практиката се оказва трудно да се прецени до каква степен идентифицираните грешки са резултат от преднамереност, което именно ги превръща в измама. Най-типичният пример за подобна ситуация е проверката на счетоводни предположения и приблизителни оценки, които са резултат от преценки на ръководството с висока степен на субективност и несигурност. В по-голяма част

от случаите във финансовите отчети на организациите, изготвени в съответствие с общоприети счетоводни принципи, като МСФО например, счетоводните предположения оказват много съществен ефект. Степента на несигурност варира според характера на предположението, степента, до която използваните входящи данни са обвързани с пазарни наблюдаеми данни и други. В отговор на тези предизвикателства одиторът следва да осигури като минимум: добро разбиране за приложимите стандарти по отношение на счетоводното предположение; проверка на методите, входящите данни и допусканията, които ръководството е използвало; проверка на работата на експерт, ако такъв е използван (в много случаи се налага одиторът също да използва външни или вътрешни експерти, за да формира заключение); проверка на уместни контроли; настъпили промени в преценката спрямо предходен период.

Измамите, свързани със счетоводните предположения и преценки, намират проявление в: неотчитане на обезценка на репутация, материални и нематериални активи; неотчитане на намаление в нетната реализируема стойност на материални запаси; неотчитане на обезценка на инвестиции и финансови активи; признаване на невъзстановими отсрочени данъчни активи; неправилно определяне на полезния срок на ползване на амортизируеми активи; неотчитане или неправилна оценка на провизии за задължения (съдебни дела, неползвани отпуски, задължения при пенсиониране, гаранции, обезщетения, свързани с околна среда, и др.), неправилна оценка на разходите за завършване на дългосрочни договори и навременно признаване на свързаните с такива договори загуби, неправилно определяне и отчитане/оповестяване на справедливата стойност на активи и пасиви, включително и в случаите на използване на пазарни цени при липса на активен пазар; липса на оповестяване или непълно/неточно оповестяване във финансовия отчет на основните предположения, които са взети предвид при изготвянето му, и др. За да може да адресира тези рискове, одиторът следва да се убеди, че ръководството е създадо и прилага уместни политики и процедури; предположенията, допусканията и оценките са извършени от лица с необходимите опит и познания – независими външни експерти са използвани в случаите, когато организацията не разполага с адекватни вътрешни ресурси; ръководството е приело изготвените оценки и предположения и е поело отговорността за тяхното прилагане при изготвяне на финансовите отчети.

Други случаи на проявление на измами във финансовите отчети включват: манипулиране при отчитането на бизнес комбинации, в това число неправилна оценка на придобитите активи и пасиви и съответно определената репутация, манипулиране на дата на придобиване, неправилно определяне на придобиващия при обратни придобивания; манипулиране на провизии за реструктурирания; неоповестяване или непълно/неточно оповестяване на условни задължения, свързани лица и сделки и салда с тях; неправилно отчитане на сделки, свързани с прехвърляне на рискове (например при факторинг сделки); неправилно класифициране на инструменти между дълг и капитал; отчитане на сделки, свързани с трансфери на активи по цени, съществено отличаващи се от пазарните; неправилно капитализиране на разходи за лихви; отчитане на трансакциите на база на парични постъпления и плащания (а не на база на

начисляване); неоповестяване на обстоятелства, свързани с приложимостта на принципа за действащо предприятие или съществени други рискове.

В случай че бъдат установени измами или при съмнение за такива, одиторът е отговорен да уведоми ръководството на организацията за възникналите обстоятелства. Важно условие е тази комуникация да бъде осъществена на подходящо ниво на ръководство, спрямо нивото на извършителя на измамата. Съгласно МОС одиторът следва също така да прецени какви са отговорностите му за докладване на установените измами съгласно приложимото местно законодателство.

Законодателството в Република България не предявява конкретни изисквания към одитора в подобни ситуации. Въпреки това, предвид отговорността, която професията е поела към обществото, одиторът следва внимателно да прецени необходимите стъпки. В много редки случаи е възможно да възникне дилема. От една страна, одиторът е задължен да следва етичния кодекс и да спазва изисквания за конфиденциалност. Разкриването на подобна информация би имало негативен ефект върху професионалната общност като цяло. От друга страна обаче, при наличие на случаи на измами с фундаментални последствия за обществото, подобно разкриване на информация може да се окаже необходимо. В тези ограничени случаи консултацията с адвокат е необходима.